

Дубова О. А.

доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри прикладної лінгвістики, Навчально-науковий гуманітарний інститут Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова (Україна, Миколаїв),
helen.evolucia@gmail.com

Дубініна М. Д.

студентка спеціальності Філологія (прикладна лінгвістика), Навчально-науковий гуманітарний інститут Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова (Україна, Миколаїв), dubininamaria321@gmail.com

Надєїна І. В.

студентка спеціальності Філологія (прикладна лінгвістика), Навчально-науковий гуманітарний інститут Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова (Україна, Миколаїв), irinanadeina31@gmail.com

СТУДЕНТ-ПЕРШОКУРСНИК У ДЗЕРКАЛІ СОЦІОЛІНГВІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Розглянуто типи готовностей особи до діяльності. Визначено готовність особи до навчання в університеті як один з видів готовності до навчальної діяльності. Запропоновано структуру готовності до навчання в університеті. Розроблено систему засобів соціолінгвістичного дослідження рівня готовностей студентів першого курсу спеціальності філологія (прикладна лінгвістика). За допомогою прийомів соціолінгвістики встановлено рівень мотиваційної та емоційно-вольової готовностей студентів.

Ключові слова: соціолінгвістика, педагогічна готовність, психологічна готовність, мотиваційна готовність, емоційно-вольова готовність.

Постановка проблеми. Навчання на першому курсі пов'язане з труднощами, які відчують і студенти, і викладачі. І кожен з них по-своєму прагне подолати ці труднощі, оскільки процес навчання не передбачає зупинки.

Однак для подолання труднощів необхідно мати точну інформацію про їхній рівень і обсяг у конкретній навчальній ситуації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Детальному науковому дослідженню було піддано проблему адаптації студента до умов вищого навчального закладу. Цю проблему було розглянуто в психологічному і соціологічному аспектах [1, 2, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 14, 15, 16, 18, 19, 21]. Передумовою для успішних адаптаційних заходів має стати визначення рівня готовності студента до навчання в університеті. Однак дослідження, присвячені питанню готовності першокурсника до навчання в університеті, відсутні.

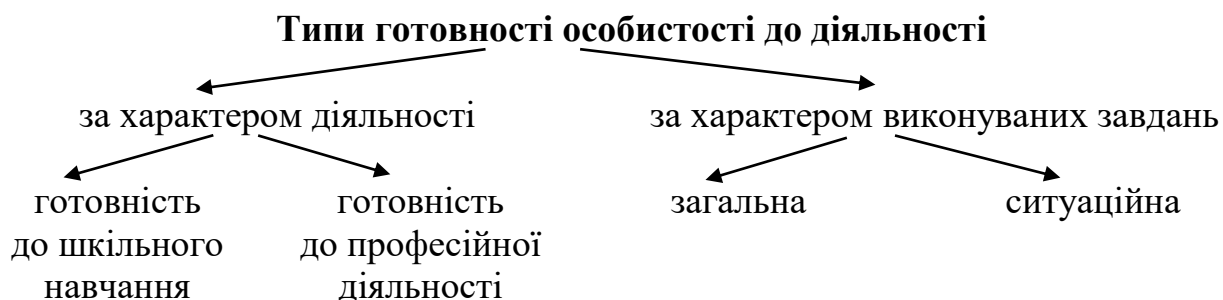
Мета нашого дослідження полягає у визначенні рівня готовності студентів-першокурсників спеціальності *філологія (прикладна лінгвістика)* до навчання в університеті.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для здійснення нашого дослідження передусім необхідно визначити зміст поняття готовності до навчання в університеті. Вважаючи це поняття видовим відносно родового поняття готовності особистості до діяльності, зупинимось на аналізі останнього.

Хоча визначення наукового поняття готовності особистості до діяльності розглядається в багатьох працях, воно не має однозначності та єдино визнаного наповнення [3, 4, 13, 17, 20]. Однак вважаємо найбільш оптимальним визначення готовності як вибіркової, прогнозованої активності особистості на етапі її підготовки до діяльності [12].

Узагальнюючи результати огляду праць, присвячених проблемі готовності, [11, 12, 17, 20] спробуємо упорядкувати типи готовності, визначивши критерії типологізації (див. схему 1).

Схема 1

Готовність до шкільного навчання має таку структуру: педагогічна готовність і психологічна готовність. Остання складається з мотиваційної готовності, інтелектуальної готовності, емоційно-вольової готовності і соціальної готовності. Загальну і ситуаційну готовності особистості до діяльності розглядають як психологічні готовності, що складаються з таких компонентів: мотиваційні, пізнавальні, емоційні, вольові [22].

Отже, аналіз праць, присвячених питанню готовності особистості до діяльності, виявив, що, по-перше, серед типів готовностей відсутній такий тип, як готовність до навчання в університеті, і, по-друге, поняття психологічної готовності можуть ототожнювати з загальним поняттям готовності до діяльності або розглядати як складник готовності до шкільного навчання.

Поняття готовності до навчання в університеті пропонуємо ввести до складу типів готовностей за характером діяльності і розглядати як один з підтипів готовності до навчальної діяльності (другий підтип – готовність до шкільного навчання). Поняття психологічної готовності не варто ототожнювати з загальним поняттям готовності особистості до діяльності, щоб уникнути омонімно-синонімічної недиференційованості. Натомість психологічну готовність пропонуємо розуміти як складник у структурі готовності до навчальної діяльності. Отже, зміст поняття готовності до навчання в університеті складається з сукупності таких ознак: (1) один з підтипів готовності до навчальної діяльності, (2) цією навчальною діяльністю є навчання в закладі вищої освіти.

Як один з підтипів готовності до навчальної діяльності готовність до навчання в університеті має структуру, подібну до структури готовності до шкільного навчання: педагогічна готовність і психологічна готовність (мотиваційна, інтелектуальна, емоційно-вольова і соціальна готовність). Інша річ, що ці структурні складники в готовності до навчання в університеті матимуть інше змістове наповнення.

Педагогічна готовність до навчання в університеті передбачає наявність в особи на момент вступу до університету запасу знань, умінь і навичок, які дозволять сприймати і засвоювати зміст навчальних дисциплін. Визначення

рівня педагогічної готовності передбачено загальнодержавними заходами: набуття повної загальної середньої освіти, ЗНО. Рівень цього типу готовності є свідченням не лише особистісних властивостей вступника, а й зовнішніх чинників. Недоліки педагогічної готовності підлягають корекції, якщо сформована психологічна готовність.

Суть психологічної готовності виявляється в мотиваційній, інтелектуальній, емоційно-вольовій і соціальній готовностях. Мотиваційна готовність особи виявляється в прагненні до навчання в університеті за певною спеціальністю, в усвідомленні змісту професійної підготовки, у сформованості реальних уявлень про вимоги й умови університетського навчання. Емоційно-вольова готовність виявляється в прийнятності для особи вимог і умов університетського навчання, а також у готовності змінювати свій спосіб життя, поведінку відповідно до них, самоорганізованістю, зосередженістю, умінням контролювати свої емоції. Соціальна готовність означає здатність діяти і розвиватися в новому соціальному оточенні, мати відповідні йому навички комунікації, а також необхідні соціальні компетентності (вербальну активність, виконання вимог та дотримування правил поведінки, аргументоване відстоювання власної позиції, прийняття рішень тощо).

Визначення рівня психологічної готовності особи до навчання в університеті не стало об'єктом попередньої діагностики на рівні соціуму і, як правило, здійснюється на рівні індивіда або сім'ї, причому здійснюється інтуїтивно і в спрощеному обсязі.

Ми здійснили спробу визначити деякі ознаки психологічної готовності особи до навчання в університеті за допомогою засобів соціолінгвістики і соціальної психології. Було розглянуто такі ознаки мотиваційної готовності, як усвідомлення змісту професійної підготовки і сформованість реальних уявлень про вимоги й умови університетського навчання, а також ознаки емоційно-вольової готовності: прийнятність для особи вимог і умов університетського навчання і готовність змінювати свій спосіб життя, поведінку відповідно до них. Це дослідження було здійснено за допомогою таких прийомів, як анкетування і безпосереднє спостереження за мовленням. Респондентами

дослідження стали студенти першого курсу спеціальності «Прикладна лінгвістика» в 2018/2019 навчальному році. Матеріал дослідження був зібраний протягом вересня-жовтня 2018 року.

Таку ознаку емоційно-вольової готовності, як прийнятність для особи вимог і умов університетського навчання, було розглянуто відповідно до дотримання тієї законодавчої бази, що регулює діяльність у галузі вищої освіти (Закон України «Про вищу освіту», ст. 48; Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» ст. 9, 21, 22; освітньо-професійна програма спеціальності «Філологія (спеціалізація – прикладна лінгвістика)» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти). Цією законодавчою базою передбачено застосування державної мови України в навчальному процесі, науковій діяльності, проведенні заходів.

Для аналізу готовності студентів першокурсників застосовувати українську мову в навчальному процесі було проведено анкетування, що містило такі запитання: Якою мовою Ви спілкуєтеся в університеті з викладачами під час занять? / Якою мовою Ви спілкуєтеся в університеті з викладачами в позааудиторний час? / Якою мовою Ви спілкуєтеся в університеті зі студентами? До анкетування було залучено 28 студентів першого курсу (з 31-го за списком). Результати анкетування подано в табл. 1.

Таблиця 1

Застосування української мови в навчальному процесі

Запитання	Відповіді та їхня кількість		
	Українською	Російською	Як українською, так і російською
Якою мовою Ви спілкуєтеся в університеті з викладачами під час занять?	6	0	22
Якою мовою Ви спілкуєтеся в університеті з викладачами в позааудиторний час?	2	12	14
Якою мовою Ви спілкуєтеся в університеті зі студентами?	0	28	0

Ці результати свідчать про несформованість у студентів першого курсу готовності до застосування державної мови в умовах університетського навчання.

Готовність змінювати свій спосіб життя, поведінку відповідно до умов університетського навчання було визначено шляхом безпосереднього спостереження за розмовно-фамільярним мовленням студентів, оскільки саме в цій комунікативній сфері людина відчувається вільно, вона не скута певними вимогами або правилами спілкування, правилами підбору лексики, підбору фраз. Це спонтанне, неконтрольоване мовлення, в якому в найбільш чистому вигляді виявляються мовленнєві навички, мовленнєві особливості студента. Фіксація мовлення студентів здійснювалася за допомогою комбінованих засобів: диктофона та графічних записів. Зібраний матеріал складається з 388 текстів, що являють собою зразки розмовно-фамільярного мовлення студентів 1 курсу спеціальності філологія (спеціалізація прикладна лінгвістика).

Крім стилістично-нейтральної лексики, що відповідає сучасній літературній нормі, у мовленні студентів була виявлена просторічна і жаргонна лексика. Просторічна лексика складає 15,6% від загальної кількості слів. Просторічну лексику було розглянуто за якісним і кількісними показниками. Якісним показником є конотативна семантика: негативно-знижена, позитивною оцінна, нейтральна. Кількісні показники визначено за відсотковою часткою кожної конотативної групи (див. табл. 2).

Таблиця 2

Просторічна лексика за якісним і кількісними показниками

Тип конотації	% від загальної кількості слів	% від загальної кількості просторічних слів
Просторічна лексика з негативно-зниженою конотацією	8%	48,6%
Просторічна лексика з позитивною оцінною конотацією	1,5%	29,2%
Просторічна лексика з нейтральною конотацією	3,5%	22,2%

Студентські жаргонізми склали 1,5% від загальної кількості слів. Причому всі ці жаргонні слова мають нетривіальну конотацію: *препод, преподша, універ, пара*. Варто відзначити також, що в мовленні студентів-першокурсників трапляється вживання слів шкільного жаргону (*домашка, зарубешка*), а також використання слів літературної мови замість традиційно вживаних студентами старших курсів жаргонізмів, зокрема: *лабораторні* замість *лабораторки* або *лаби*. Спостерігаємо також уживання слів, що позначають шкільні реалії (*урок, учитель, учительська* і под.), замість слів на позначення реалій університетського життя (*практичне заняття, лекція, пара, викладач, кафедра*). Виявлені особливості лексики свідчать про те, що студенти-першокурсники знаходяться в стадії переходу до нового соціального статусу, вони ще не засвоїли його специфіку. Певною мірою в їхній свідомості ще зберігаються аналогії з учнівським статусом.

Порівняно високий відсоток уживання просторічної лексики з негативно-зниженою конотацією і низький – з позитивною оцінною конотацією свідчать про те, що адаптація до нового соціального статусу сприймається студентами як психологічно важкий процес.

Матеріал для визначення такої ознаки мотиваційної готовності, як усвідомлення змісту професійної підготовки і сформованість реальних уявлень про вимоги й умови університетського навчання, було зібрано за допомогою анкетування 28 студентів 1 курсу спеціальності філологія (спеціалізація прикладна лінгвістика). В анкеті містилося чотири запитання: (1) Чому Ви вступили на спеціальність «Прикладна лінгвістика»? / (2) Який вид діяльності фахівця з прикладної лінгвістики Вас приваблює найбільше? / (3) Які з фахових дисциплін спеціальності «Прикладна лінгвістика» вважаєте основними? (4) Які з фахових дисциплін спеціальності «Прикладна лінгвістика» вважаєте необов'язковими? До кожного питання було запропоновано деталізований набір можливих відповідей. Респонденти мали можливість обрати одну або декілька відповідей на кожне з запитань. Результати анкетування подаємо в табл. 3, 4.

Вибір спеціальності і виду діяльності

1. Чому Ви вступили на спеціальність «Прикладна лінгвістика» до НУК?		2. Який вид діяльності фахівця з прикладної лінгвістики Вас приваблює найбільше?	
Рекомендували друзі	2	Викладання іноземної мови	10
Вважаю, що тут дають хороші знання	21	Перекладацька діяльність	17
Так вирішили батьки	0	Укладання електронних словників, довідників, посібників	4
Брав/брала участь у турі Міжнародної лінгвістичної олімпіади, який проводився в університеті	0	Участь у розробці автоматизованих програм перекладу	2
Приваблює спеціальність універсального змісту	18	Редакторська діяльність мовленнєвого іміджмейкера	9
Інше	6	Робота спічрайтера	9

Таблиця 4

Розуміння змісту фахової підготовки

3. Які з фахових дисциплін спеціальності «Прикладна лінгвістика» вважаєте основними?		4. Які з фахових дисциплін спеціальності «Прикладна лінгвістика» вважаєте необов'язковими?	
Англійська мова	28	Англійська мова	0
Основи прикладної лінгвістики	20	Методика викладання іноземної мови	2
Вступ до мовознавства	15	Сучасна українська мова	3
Сучасна українська мова	15	Теорія і практика науково-технічного перекладу	3
Теорія і практика науково-технічного перекладу	15	Основи прикладної лінгвістики	4
Методика викладання іноземної мови	13	Німецька мова	4
Психолінгвістика	13	Психолінгвістика	4
Німецька мова	12	Комп'ютерна лексикографія	7
Комп'ютерна лексикографія	8	Вступ до мовознавства	9
Зарубіжна література	2	Зарубіжна література	12

Для студентів-першокурсників основними аргументами вибору спеціальності стали авторитет університету в навчальному просторі (21) та уявлення про спеціальність як універсальну (18). Щоправда, розуміння обсягу

універсалізму спеціальності обмежується переважно можливістю займатися викладанням іноземної мови (10) і перекладом (17). Однак зміст ОПП бакалаврів передбачає значно більший обсяг фахових компетентностей. Нерозуміння змісту підготовки за спеціальністю філологія (спеціалізація – прикладна лінгвістика) відбивається в оцінюванні фахових дисциплін. Абсолютну перевагу студенти-першокурсники віддали вивченню англійської мови, а вивчення другої іноземної мови (німецької) приваблює всього 43% опитаних студентів, хоча й ця дисципліна безпосередньо пов'язана з викладанням іноземної мови і перекладом. Показники, наведені в таблиці 4, свідчать і про те, що студенти не усвідомлюють, по-перше, важливості теоретичної підготовки зі спеціальності як обов'язкової передумови для кваліфікованих практичних дій і, по-друге, не мають інформації про уміння і навички, необхідні для фахівця з прикладної лінгвістики.

Висновок із цього дослідження і перспективи подальших розвідок. Порівняно з іншими типами готовності особи до діяльності готовність до навчання в університеті є недостатньо дослідженою. Структура готовності особи до навчання в університеті складається з педагогічної і психологічної. Психологічна готовність являє собою сукупність мотиваційної, інтелектуальної, емоційно-вольової і соціальної готовностей. У результаті соціолінгвістичного дослідження було виявлено недостатність або навіть і відсутність сформованості у студентів-першокурсників таких окремих ознак мотиваційної й емоційно-вольової готовностей до навчання в університеті, як усвідомлення змісту професійної підготовки і сформованість реальних уявлень про вимоги й умови університетського навчання, прийнятність для особи вимог і умов університетського навчання і готовність змінювати свій спосіб життя, поведінку відповідно до них.

Перший досвід дослідження рівня готовності особи до навчання в університеті показав, що застосування соціолінгвістичних прийомів дає об'єктивні результати. Тому, застосовуючи ці прийоми, в подальшому варто дослідити рівень усіх видів психологічної готовностей особи до навчання в університеті. Саме таке повне дослідження може стати основою для розробки

системи заходів для подолання зумовлених низьким рівнем готовності труднощів і недоліків у навчальній роботі першокурсників і з першокурсниками.

Література

1. Алексеева Т. В. Психологічні фактори та прояви процесу адаптації студентів до навчання у вищому навчальному закладі: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01 / Київський національний університет імені Т. Г. Шевченка. Київ, 2004. 16 с.

2. Бойко І. І. Соціально-психологічна адаптація підлітка до нових умов навчання: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Київ, 2002. 16 с.

3. Боленко Ю. В. Апробация модели психологической готовности к профессиональной деятельности сотрудников пожарной охраны. *Безопасность жизнедеятельности*. 2008. № 6 (90). С. 28–36.

4. Боленко Ю. В. Психологическая готовность как компонент профессиональной подготовки специалиста. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/psihologicheskaya-gotovnost-kak-komponent-professionalnoy-podgotovki-spetsialista> (дата обращения: 15.08.2019).

5. Бохонкова Ю. О. Можливості корекції особистісних чинників соціально-психологічної адаптації. *Соціальна психологія*. 2005. № 2 (10). С. 15–26.

6. Буяльська Т. В., Прищак М. Д. Теоретичні та практичні аспекти роботи кураторів з адаптації студентів першого курсу в умовах вищого навчального закладу. Стратегія, зміст та нові технології підготовки спеціалістів з вищою технічною освітою. *Вісник Вінницького політехнічного інституту*. 2008. № 5. С. 18–24.

7. Ворожбит С. А. Вплив особливостей інтелекту на процес успішної адаптації студентів до університету. *Проблеми загальної та педагогічної психології*. 2006. Т. 8. Вип. 7. С. 10–17.

8. Гамов В. Г. Психологічні особливості адаптації студентів. *Проблеми загальної та педагогічної психології*. 2004. Т. 6. Вип. 8. С. 12–18.

9. Гармаш Л., Коцур Н. Шляхи оптимізації інтелектуального потенціалу студентів-першокурсників при адаптації до навчального процесу в ВНЗ. *Актуальні проблеми психології. Психологія навчання. Медична психологія*. 2009. Т. 10. Вип. 13. С. 34–41.

10. Герасімова Н. Є. Підготовка спеціалістів у ВНЗ. *Проблеми загальної та педагогічної психології*. 2008. Т. 8. Ч. 3. С. 23–29.

11. Дорохина В. Г., Равикович С. И. Формирование психологической готовности подростков к производительному труду. *Психология: респ. наук.-метод. зб.* Київ: Рад. школа, 1989. Вип. 32. С. 27–33.

12. Дьяченко М. И., Кандыбович Л. А. Психологические проблемы готовности к деятельности. Минск: БГУ, 1976. 176 с.

13. Дьяченко М. И., Кандыбович Л. А., Пономаренко В. А. Готовность к деятельности в напряженных ситуациях: психологический аспект. Минск: «Университетское», 1985. 267 с.

14. Жигайло Н. Психологічні особливості соціальної адаптації студентів-першокурсників. *Молодь і ринок*. 2012. № 3 (86). С. 26–31.

15. Каземіренко В. П. Програма дослідження психолого-соціальних чинників адаптації молодшої людини до навчання у ВНЗ та майбутньої професії. *Практична психологія та соціальна робота*. 2004. № 6. С. 31–37.

16. Мазепа Х., Жигайло Н. Програма адаптаційного курсу для студентів нового набору всіх спеціальностей Львівського державного медичного коледжу імені Андрея Крупинського. Львів, 2003. 25 с.

17. Мазур Н. П. Поняття «готовності» та визначення структурних компонентів готовності майбутніх вчителів інформатики. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. Вип. 121 (2). URL: <http://pis.tneu.edu.ua/index.php/uapis/article/view/278%20285-289> (дата звернення: 15.08.2019).

18. Мирончук Н. М. Особливості адаптації студентів вищих навчальних закладів до змінених умов життєдіяльності. *Нові технології навчання: наук.-метод. зб.* Київ, 2013. Вип. 79. С. 82–85.

19. Першина А. В. Психологічні чинники адаптації студентів до навчання у ВНЗ. *Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент*: зб. матеріалів і доповідей. Київ: Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, 2012. Вип. 5. С. 124–135.

20. Степаненко Ж. В. Психологическая готовность личности как проблема научной рефлексии. URL: <https://pglu.ru/> (дата обращения: 15.08.2019).

21. Штифурак В. С. Адаптація студентів-першокурсників в умовах вищого навчального закладу: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Київський державний лінгвістичний ун-т. Київ, 2004. 16 с.

22. Энциклопедический словарь по психологии и педагогике. 2013. URL: https://psychology_pedagogy.academic.ru/ (дата обращения: 15.08.2019).

Dubova O. A., Doctor of Philology, Professor of the Department of Applied Linguistics, Studies and Scientific Humanities Institute Admiral Makarov National University of Shipbuilding (Ukraine, Mykolaiv), helen.evolucia@gmail.com

Dubinina M. D., student specialty philology (applied linguistics), Studies and Scientific Humanities Institute Admiral Makarov National University of Shipbuilding (Ukraine, Mykolaiv), dubininamaria321@gmail.com

Nadeina I. V., student specialty philology (applied linguistics), Studies and Scientific Humanities Institute Admiral Makarov National University of Shipbuilding (Ukraine, Mykolaiv), irinanadeina31@gmail.com

Freshman student in the mirror sociolinguistics investigation

The types of person's readiness for activity are considered. The readiness of a person to study at the university as one of the types of readiness for educational activity is determined. The structure of readiness for studies at the university is offered. The system of means of sociolinguistic study of the level of readiness of students of the first year students of the specialty philology (applied linguistics) was developed. With the help of methods of sociolinguistics, the level of motivation and emotional and volitional readiness of students has been established.

Key words: *sociolinguistics, pedagogical readiness, psychological readiness, motivational readiness, emotional and volitional readiness.*